حال جایزه‌های ادبی خوب نیست

مروری بر وضعیت غم‌انگیز جایزه‌های ادبی ملی و بی‌محلی کتابخوان‌ها به آن

حاتم ابتسام- کارشناس حوزه نشر حوزه نشر اعم از تولید و توزیع کتاب تا کتابخوانی از حوزه‌های عملیاتی و سیاستگذاری وزیر ارشاد و فرهنگ اسلامی است. این حوزه به‌قدری مهم و تعیین‌کننده است که معاون امور فرهنگی وزیر فرهنگ، درواقع معاون کتاب اوست. این معاونت شامل ستاد معاونت، موسسه خانه کتاب و ادبیات ایران، دفتر توسعه کتاب و کتابخوانی، اداره‌کل مجامع، تشکل‌ها و فعالیت‌های فرهنگی، دفتر چاپ‌ونشر و دفتر مطالعات‌وبرنامه‌ریزی فرهنگی است و عنوان همین ادارات کل نشان می‌دهد چه تنوعی از عمل و سیاست در حوزه نشر ذیل صلاحیت و اختیارات وزیر تعریف می‌شود.

حال در آستانه تشکیل دولت چهاردهم نگرانی‌ها و گمانه‌زنی‌های بسیاری پیرامون انتخاب شخص وزیر و به‌تبع آن سیاست‌های او در حوزه کتاب شکل گرفته است. اینکه وزیر فرهنگ تازه کیست و معاونش که خواهد بود، نشانه‌ای از حساسیت حوزه عمل اوست. فقط در معاونت فرهنگی ۴۱ وظیفه تعریف شده که هدف آنها مواردی همچون توسعه برنامه‌های کتابخوانی، حمایت از پدیدآورندگان و ناشران، ایجاد کتابخانه‌ها و مراکز فرهنگی، تنوع‌بخشی به بازار کتاب، توسعه زیرساخت‌های فناورانه، ترویج ادبیات ملی و مواردی از این قبیل است. از این موارد که بگذریم مورد خاصی که سال‌هاست محل نقد و اشکال شده، برگزاری رویدادهای ادبی و جشنواره‌ها و جایزه‌های حوزه کتاب است. با اینکه این رویدادها ظرفیتی راهبردی در حوزه کتاب دارند، آن‌گونه که باید به آنها توجهی نمی‌شود و رگی از کسی نمی‌جنبانند. عملا این جوایز در مواردی جنبه سیاسی، محفلی و حتی تزئینی پیدا کرده‌اند. جوایز و جشنواره‌های ادبی ملی با اینکه بستری برای هدایت و حمایت نویسندگان است به محلی برای خودنمایی‌های شکلی و پرکردن بیلان کاری تبدیل شده است.

در ظاهر وزارت فرهنگ با برگزاری جشنواره‌ها و جوایز ادبی به ترویج فرهنگ کتاب و کتابخوانی کمک می‌کند اما در عمل بوی حمایت و ترویج از این جشنواره‌ها به مشام نمی‌رسد. یک نشانه همین‌که کسب عنوان در این جشنواره‌ها ازجمله جایزه جلال آل‌احمد که لقب گران‌ترین جایزه ادبی کشور را به خود گرفته، تاثیری روی جامعه کتابخوان ندارد و کتاب‌های برگزیده این جشنواره نه‌تنها شهرتی نمی‌یابند که فروش خاصی را هم تجربه نمی‌کنند. به نظر می‌رسد ایراد کار را باید در آیین‌نامه اجرایی و مرام‌نامه این جایزه‌ها جست و درپی آن گفت برای بهبود وضعیت این رویدادها و افزایش تاثیر آنها باید در زمینه آیین‌نامه اجرایی و مرام‌نامه‌ها تغییر و تحولی ایجاد شود. مطالبه‌ای که می‌تواند راهبردی مشخص به وزیر فرهنگ و به‌تبع آن معاونت فرهنگی وزارت ارشاد بدهد.

در نگاه آسیب‌شناسانه و بیرون از گود آنچه خودش را نشان می‌دهد، بی‌محلی شدید کتابخوان‌ها و البته همزمان ذوق کور اهالی کتاب است. یعنی هر چقدر آدم‌های کتابخوان تره‌ای برای این جوایز خرد نمی‌کنند، اهالی کتاب آن را الکی جدی می‌گیرند. البته این هم عمومیت ندارد و نمی‌شود گفت همه نویسندگان و ناشران ذوق حضور و برگزیده‌شدن در این جوایز را دارند. این اختگی و بی‌اثری جوایز ادبی را می‌شود در عناوین نهایی آنها هم دید که سال‌هاست گریبان مثلا جایزه جلال را گرفته و دیگر عادت کرده‌ایم به جای برگزیده باید منتظر اعلام نام شایسته تقدیر باشیم. این یعنی یا سطح آثار آنقدری پایین است که نمی‌شود از لابه‌لایش کتابی را برگزید که بدا به حال وضع نویسندگی! یا داوران حاضر نیستند پای انتخاب‌هایشان بایستند و خیلی محکم بگویند این اثر خوب است و به این دلایل هم خوب است که در این حالت هم وای بر داورانی که پا در میدان قضاوت گذاشته‌اند، اما حاضر نیستند زیر حکم خودشان را محکم امضا کنند. موارد زیادی هم بوده که نتیجه اعلامی موجب دلزدگی نه‌فقط بازندگان که دیگر پیگیران شده و توی ذوق مخاطبان جدی این جشنواره‌ها زده و عملا روزبه‌روز اعتبار جوایز ادبی همچون قلم زرین و جایزه جلال را کم‌فروغ‌تر کرده است. اتفاقی که عملا این جوایز را به جوایزی محفلی تبدیل کرده است و گاهی دودش چشم داوران و برگزیدگان را هم می‌سوزاند. کوتاه سخن اینکه می‌شود طی فرآیندی شفاف در نحوه برگزاری این جوایز تأملی داشت و تغییری در آنها ایجاد کرد. احیای ظرفیت جوایز ادبی که نه‌فقط جنبه داخلی بلکه اثراتی بین‌المللی دارد، از مطالبات جدی اهالی نشر است. شفافیت در فرآیند انتخاب برگزیدگان، گسترش دامنه موضوعی و فرمی جوایز، تشویق به مشارکت عمومی از راه نظرسنجی، تدوین مرام‌نامه‌های کاربردی و تبیین و ترویج آن در سطح جامعه و گسترش همکاری‌های بین‌المللی از راه‌های مهم تغییر وضعیت جوایز ادبی است. جوایزی که می‌توانند به رشد ذائقه ادبی جامعه کمک کنند، باعث ترویج آثار شاخص شوند و تصویری بهتر از ادبیات ایرانی را در جهان نمایندگی کنند.

پیشنهادهایی در حوزه کتاب برای رئیس‌جمهور منتخب

برای کتاب شعار ندهید، کار کنید!

حسام آبنوس- روزنامه‌نگار دولت چهاردهم پس از برگزاری دو انتخابات توسط رای مردم انتخاب شد و این روزها رئیس دولت با کمک کارگروه‌های مختلف مشغول انتخاب وزرای کابینه خود است. در این یادداشت قصد ندارم درباره انتقادهایی که به شیوه اقدام کارگروه‌ها وارد است، حرفی بزنم ولی به‌نظرم رسید با توجه به اهمیت حوزه کتاب (با وجود اینکه سیاسیون معمولا توجهی به آن نمی‌کنند)، پیشنهادهایی برای رئیس دولت که داعیه کار کارشناسی دارد و معتقد است همه باید کمک کنند تا مشکلات کشور را برطرف کند، در زمینه کتاب مطرح کنم. در ابتدا باید یادآوری کرد این پیشنهادها هرکدام به دیگری وابسته است، برای مثال وقتی از رسیدگی به حقوق مولفان سخن گفته می‌شود پیوند عمیقی با ماجرای ترویج، ممیزی و کتابفروشی‌ها دارد و نمی‌توان هیچ‌یک را بدون دیگری دید.

۱ توجه به مساله ترویج کتاب

بر این باورم که بسیاری از گره‌های نشر با برطرف کردن ماجرای ترویج کتاب باز می‌شوند. از بین بردن انحصارگرایی در ترویج کتاب و توجه به کتاب خوب در امر ترویج می‌تواند سبد این صنعت را گسترش دهد و جمع بیشتری از جامعه را بر سر سفره محصولات تولید شده در حوزه کتاب بنشاند و طبیعتا هرقدر دامنه ترویج گسترده شود گردش مالی این صنعت نیز رو به فزونی می‌گذارد.

۲ کاغذ

ناشران مختلف با مشکل کاغذ مواجه هستند که این مشکل در سبد خرید مخاطب خود را نشان می‌دهد. پرهیز از نگاه آرمانی در حل مشکل کاغذ و دوری کردن از وعده‌های غیرعملیاتی در تولید کاغذ آن هم در کشور ما که با مشکل منابع روبه‌رو است از جمله مسائلی است که در حل مشکل کاغذ باید به آنها توجه کرد.

۳ مجوز و ممیزی

ساماندهی روند صدور مجوز کتاب‌ها و کاهش زمان بررسی یک کتاب جهت تسریع روند انتشار آثار، در کنار پرهیز از اعمال ممیزی‌های سلیقه‌ای مهم‌ترین بخش در ماجرای صدور مجوز کتاب‌هاست. رئیس جمهور منتخب باید توجه داشته باشد که گردش چرخ‌های صنعت نشر منوط به تولید اثر است و تولید اثر اگر متوقف و کند شود هم چرخ‌های صنعت به خوبی نمی‌چرخد هم زندگی مولف و ناشر تحت تاثیر قرار می‌گیرد.

۴ کتابفروشی‌ها

کتابفروشی‌ها اصلی‌ترین حلقه ارتباط مخاطبان با نشر کشورند. دولت برای حمایت از آنها به‌جای دستورالعمل‌هایی که به نفع گروه خاصی باشد یا در عمل اجرایی نباشد باید از بسته شدن هر کتابفروشی با هر سلیقه و گرایشی جلوگیری و جهت رونق آنها برنامه‌های مختلفی اجرا کند. از دیگر سو گسترش کتابفروشی‌ها در سراسر کشور هم دسترسی مخاطب را به تازه‌های نشر راحت می‌کند و هم در چرخش سرمایه در صنعت نشر اثر مستقیم می‌گذارد. همچنین در راستای گسترش عدالت فرهنگی باید تمام مناطق کشور به‌صورت یکسان به محصولات این حوزه دسترسی داشته باشند و کتابفروشی‌ها می‌توانند بازوی برقراری این عدالت فرهنگی در حوزه دسترسی به محصولات فرهنگی باشند.

۵ حقوق مولفان

دولت باید درباره حقوق مولفان برنامه‌هایش را شفاف اعلام کند. برخورد گزینشی را از دستور خارج و حقوق مساوی برای آنها در نظر گیرد. نویسنده‌ای که کارش بیش از سه ماه در روند مجوز بماند و دیگری کمتر از چند ساعت مجوزش صادر شود نمادی از تضییع حقوق مولفان و نابرابر بودن آنها مقابل قانون است. علاوه‌بر این با توجه به گرفتاری‌های معیشتی مردم در این سال‌ها، دولت برنامه‌های حمایتی برای این گروه مهم از جامعه را نیز اعلام کند، ضمنا از کار نمایشی که معمولا کرامت اهل قلم را هم زیر سوال می‌برد پرهیز شود.

۶ قیمت‌گذاری کتاب

دولت درصورت ساماندهی وضعیت کاغذ و حمایت از کتابفروشی‌ها در کنار پرداختن به مساله ترویج که می‌توانند در چرخش بازار موثر باشند، می‌تواند بر قیمت‌گذاری کتاب نظارت کند و با گران‌فروشی مقابله کند. در واقع دولت درصورتی‌که بتواند بخش‌هایی که مرتبط با وظیفه ذاتی‌اش است را اصلاح کند، می‌تواند در روند قیمت‌گذاری هم نظارت کند تا از این طریق دسترسی مخاطبان به آثار افزایش پیدا کند.

۷ ساماندهی بازار و مبارزه با قاچاق کتاب

قاچاق کتاب از پدیده‌های مهم بازار کتاب است که ناشر، مترجم و در مواردی مولف را متضرر می‌کند. دولت با همکاری دستگاه‌های انتظامی و قضایی با این پدیده که زحمات افراد را به باد می‌دهند برخورد جدی کند. این مساله منوط به ساماندهی سایر حوزه‌هاست و به‌صورت منفرد نمی‌شود به آن پرداخت.

۸ ساماندهی اوضاع کپی‌رایت

دولت برای آثار ترجمه شده در داخل برنامه دقیقی داشته باشد. حتی اگر به کنوانسیون‌های بین‌المللی نمی‌پیوندد باید در داخل با ترجمه‌های نامعتبر و در مواردی قاچاق برخورد کند و با برنامه، با آشفته‌بازار نشر در حوزه ترجمه مواجه شود. حتی دولت می‌تواند با تنظیم برنامه‌های حمایتی مسیر انتشار آثار خارجی را سامان دهد. از دیگر سو رعایت حقوق مولفان داخلی و ترجمه آثارشان از جمله برنامه‌های مهمی است که دولت با کمک آن می‌تواند به حقوق مولفان هم توجه کند.

۹ حمایت از تالیف در برابر سیل آثار ترجمه

نویسندگان مختلف بارها تاکید کرده‌اند که آثارشان پشت صف آثار ترجمه انتظار می‌کشند. این بخش هم در صورت ساماندهی سایر بخش‌ها، ساماندهی می‌شود. دولت با حمایت از تالیف می‌تواند ترجمه فروشی را هم ساماندهی کند.

۱۰ مبارزه با کتابسازی به اسم تالیف

وقتی حرف از حمایت از تالیف می‌شود اغلب به کتابسازی‌ها اشاره می‌کنند. دولت اگر برای رویارویی با پدیده کتابسازی در بسیاری از ناشران به‌خصوص ناشران دولتی (مستقر در وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اداری) برنامه داشته باشد، می‌تواند هم از تالیف حمایت کند، هم به حقوق مولفان توجه کند و هم گردش اقتصادی ناشران را سامان دهد. دولت با اعمال درجه‌بندی کیفی آثار تولید شده می‌تواند هم از مولفانی که بابت یک اثر زحمت کشیده‌اند حمایت کرده، هم تکلیف خودش را با کتابسازی روشن کند. این درجه‌بندی کیفی حتی می‌تواند در میزان حمایت دولت در حوزه‌هایی مانند کاغذ و مجوز و... نیز خود را نشان دهد. با این درجه‌بندی و روش‌های مشابه دیگر، دولت مسیر تازه‌ای در فضای حمایت از تالیف، مولف و ناشر باز کرده که تا پیش از این سابقه نداشته و ناشران نیز متوجه خواهند شد اثری که از نظر کیفی درجه پایینی دارد در مسیر فعالیت‌شان تاثیر مستقیم دارد. در پایان تاکید می‌کنم این موارد همه در گرو اصلاح دیگری است و مانند حلقه‌های زنجیر به‌هم پیوسته و وابسته‌اند.

گره‌های نشر که با انگشت باز می‌شود

علی محمدپور- ناشر و دبیر انجمن ناشران دیجیتال چالش‌های بزرگ نشر فرصت‌های آن نیز هستند. گره‌هایی که اگر باز شوند فرصت رشد نشر کتاب می‌شوند و اگر باز نشوند و کار به دندان برسد شاید این رشته را پاره کند. وزارت ارشاد نقش بی‌بدیلی در شکل‌دهی به فرهنگ ملی، حمایت از ارزش‌های دینی و هدایت و جریان‌سازی فعالیت‌های فرهنگی و هنری دارد. نقش وزارت ارشاد در حمایت از زنجیره فرهنگ و هنر باعث پویایی جریان فرهنگ و هنر در کشورمان بوده است. نشر کتاب یکی از بخش‌های اصلی وزارت ارشاد است و معاونت فرهنگی این وزارتخانه قلب تپنده آن است که گسترده‌ترین فعالیت‌های این وزارتخانه را پوشش می‌دهد. از سوی دیگر نشر کتاب با همه چالش‌هایش هنوز بزرگ‌ترین بازار فرهنگی در کشورمان است و بیشترین مخاطبان فرهنگی را دربر می‌گیرد. حال که دولت در حال تغییر است باید نگاهی بیندازیم به تغییراتی که لاجرم در حوزه نشر دچارشان شده‌ایم و تغییراتی که باید با آنها روبه‌رو شویم. این تغییرات می‌طلبد که در وزارت ارشاد هم تغییراتی برای روبه‌رو شدن و حل این چالش‌ها ایجاد شود. با انگشت‌های ۱۰ سال و ۲۰ سال قبل نمی‌شود گره‌های دنیای اکنون را باز کرد. انگشت‌هایی هنرمندتر و جسورتر نیاز است که از پیچیده‌تر شدن گره‌ها جلوگیری کند و قبل از آنکه کار به دندان برسد گره‌های صنعت نشر را باز کند. چالش‌ها و گره‌های نشر کتاب در ایران متعدد و پیچیده هستند. در ادامه، به برخی از مهم‌ترین این گره‌ها و راهکارها برای رفع آنها می‌پردازم.

۱ حوزه اقتصادی و زیرساختی

گره: افزایش هزینه‌های چاپ، کاغذ و سایر ملزومات نشر (فنی و زیرساختی)

راهکار:

- حمایت دولتی از ناشران در قالب یارانه و وام‌های کم‌بهره
- معافیت‌های مالیاتی برای صنعت نشر
- تسهیل واردات کاغذ و ملزومات چاپ
- حمایت از به‌روزرسانی ماشین‌آلات چاپ افست و دیجیتال با قرارداد با شرکت‌های بزرگ دنیا
- کاهش نرخ مالیات بر ارزش‌افزوده برای کتاب و محصولات فرهنگی به یک تا دو درصد
- ارائه معافیت مالیاتی برای سرمایه‌گذاری در بخش فناوری و نوآوری صنعت نشر
- ایجاد صندوق‌های سرمایه‌گذاری خطرپذیر تخصصی در حوزه نشر و فناوری‌های مرتبط

۲ سانسور و ممیزی و فرآیند نظارت

گره: روند طولانی و گاه سختگیرانه اخذ مجوز نشر، روند طولانی مجوز کتاب

راهکار:

- بازنگری در قوانین ممیزی و شفاف‌سازی خطوط قرمز
- تسریع در روند صدور مجوز کتاب (به‌خصوص با ابزارهای جدید مثل هوش مصنوعی)
- اعتماد بیشتر به ناشران و نویسندگان (ایجاد فضای باز ادبی و هنری برای تولیدات به‌روز فرهنگی و کاهش سختگیری‌ها)
- حضور نماینده تشکل‌های نشر و نویسندگان و مترجمان در فرآیند ممیزی کتاب‌ها و شورای نظارت

۳ حقوق مولف و قاچاق کتاب

گره: عدم رعایت حقوق مولف و ناشر، انتشار غیرقانونی کتاب‌ها

راهکار:

- به‌روزرسانی و تصویب و اجرای قوانین جامع حقوق مالکیت فکری
- مبارزه جدی با قاچاق کتاب. به‌خصوص در فضای مجازی و کانال‌های و پیج‌های شبکه‌های اجتماعی
- فرهنگ‌سازی در زمینه احترام به حقوق مولف در کتاب‌های درسی و از طریق صداوسیما
- تقویت مرجعیت‌های نشر مثل پلتفرم‌های قانونی در برابر انتشار غیرقانونی کتاب

۴ توزیع نامناسب

گره: شبکه توزیع کتاب و ویترین کتاب در کشور توان پوشش دوسوم کتاب‌های تولیدی را ندارد

راهکار:

- حمایت از ایجاد شبکه‌های توزیع گسترده‌تر و مویرگی
- حمایت از کتابفروشی‌های کوچک در شهرهای مختلف (تسهیل در مجوز و فعالیت و اطلاع‌رسانی)
- توسعه فروش آنلاین کتاب و حمایت از پلتفرم‌های فروش آنلاین کتاب چاپی
- همکاری با استارتاپ‌های حوزه لجستیک برای دسترسی راحت‌تر به کتاب
- برگزاری دوره‌های آموزشی برای کتاب‌فروشان و افزایش سطح دانش فروش کتاب در کشور

۵ پایین بودن سرانه مطالعه

گره: عدم استقبال کافی از کتاب و کتابخوانی. پایین بودن سرانه مطالعه به‌خصوص در کودکان

راهکار:

- ترویج فرهنگ کتابخوانی از سنین پایین در مدارس و جلب همکاری آموزش‌وپرورش در این حوزه. ایجاد زنگ کتابخوانی
- برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌های کتاب با همکاری بخش خصوصی
- تبلیغات گسترده برای معرفی کتاب‌های جدید و حمایت از گروه‌های مردم نهاد این حوزه و حمایت و گسترش شبکه‌های مردمی کتاب‌خوانی
- ایجاد کتابخانه‌های دیجیتال آنلاین رایگان برای دسترسی عمومی مردم

۶ عدم حمایت کافی از مترجمان و نویسندگان

گره: دستمزد پایین و عدم امنیت شغلی

راهکار:

- تدوین قوانین حمایتی از نویسندگان و مترجمان
- تقویت صندوق حمایتی از اهل قلم
- توسعه و تقویت جوایز ادبی در حوزه‌های مختلف
- توسعه حمایت‌ها مثل تجهیز کتابخانه‌ها به‌سمت آثار تالیفی و ترجمه کیفی
- تقویت انجمن‌های اهل قلم

۷ مشکلات مربوط به نشر الکترونیکی کتاب

گره: عدم‌گسترش کافی بازار کتاب‌های الکترونیکی

راهکار:

- به‌رسمیت شناختن نشر الکترونیکی کتاب توسط وزارت ارشاد
- حمایت از پلتفرم‌ها و ناشران کتاب دیجیتال
- آموزش مخاطبان برای استفاده از کتاب‌خوان‌های دیجیتال
- حضور ویژه فعالان این حوزه در نمایشگاه کتاب تهران
- تصویب سند توسعه و ساماندهی کتاب دیجیتال و صوتی
- حمایت از فراگیری نشر الکترونیکی کتاب به‌عنوان یک ابزار موثر برای کاهش هزینه‌های تولید و عرضه و توزیع کتاب
- ایجاد شبکه امانت دیجیتال

با مطالعه این گره‌ها و راهکارهایی که برای باز شدن گره‌ها پیشنهاد شده است می‌توان متوجه شد که برخی از این گره‌گشایی‌ها نیاز به منابع مالی ندارد. صرفا با تغییر رویکرد و اصلاح سیاست‌ها اتفاق می‌افتد. برخی از این چالش‌ها با تعامل با بخش‌های دیگر دولت عملی می‌شود. بخشی با هدایت منابع مالی اتفاق می‌افتد و برخی نیاز به قانون‌گذاری در مجلس و پیگیری‌های لازم دارد.

گره‌هایی هستند که اگر در این دولت باز نشود شاید در دولت بعدی با دندان هم باز نشود.

- تغییر عادت مصرف مردم به‌سمت کتاب‌های زرد و کتاب‌های غیرقانونی در بسترهای غیرقانونی
- خشکیدن چشمه تولیدات ادبی فاخر و ارزشمند با تضعیف و عدم حمایت از نویسندگان مستقل

ادامه از صفحه ۱۳

یکشنبه ۷ مرداد ۱۴۰۳
شماره ۴۱۹۳
FARHIKHTEGANDAILY.COM
FARHIKHTEGANONLINE